

Türk Modernizminin Klasikçileri

BEATRIX CANER

Çeviri: Rıza Alper

BEATRIX CANER

Türkolog, yazar, yayıncı, çevirmen ve edebiyat eleştirmeni. 1954'te Erdel (Marcarca: Erdély), Romanya'da doğdu. Lisans ve yüksek lisans öğrenimini Frankfurt J. W. Goethe Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde tamamlayan Macar asıllı Türkolog Caner, 1983-1996 yılları arasında aynı bölümde öğretim görevlisi olarak çalıştı ve Çağdaş Türk Edebiyatı dersleri verdi. DAAD ve T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortak bursuyla 1988'de bir yıl süreyle İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi ve İzmir Millî Kütüphane'de Türk edebiyatı araştırmalarını sürdürdü. Günümüzde dünyanın hemen tüm saygın üniversitelerinin kütüphanelerinde bulunan, yazarın en kapsamlı en önemli çalışması olarak kabul edilen *Türkische Literatur - Klassiker der Moderne* kitabının temelleri de burada atıldı. 2000 yılında eşi Mesut Caner ile Literaturca adlı yayınevini kurdu ve başta Bilge Karasu (Die Nacht), Ahmet Hamdi Tanpınar (Sommerregen) ve Tomris Uyar (Traumverkäufer) olmak üzere, birçok yazarın eserlerini Almancaya kazandırdı. Türkolog, yazar, yayıncı, çevirmen ve edebiyat eleştirmeni olarak Türk edebiyatının Almanya ve Batı Avrupa'da tanınıp kabul görmesine çok değerli katkılarda bulunan Caner, 2017'de Prof. Dr. Handan İnci tarafından, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tanpınar Edebiyat Araştırmaları ve Uygulama Merkezi'nin çalışma ekibine davet edildi fakat o dönem yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle bunu gerçekleştirilemedi. Caner, 2019'da aramızdan ayrıldı.

RIZA ALPER

Tercüman, Almanca öğretmeni ve fotoğrafçı. 1988'de Uşak'ta doğdu. 2010'da Kara Harp Okulu'ndan, 2023'te Hacettepe Üniversitesi Almanca Mütercim Tercümanlık bölümünden mezun oldu. 2022'de Beatrix Caner'in bir diğer eseri *Tanpınar'ın Başyapıtı-Türk Modernizminin Zirvesi: Huzur*'u Türkçeye kazandırdı. Çeviride uzmanlık alanları edebiyat, sosyoloji, felsefe, fotoğraf-video ve spordur. Ankara'da ikamet etmektedir. Evli ve bir kız babasıdır. İngilizce, Almanca ve İspanyolca bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ..... 13

TÜRK MODERNİZMİNİN TESİSİ

İLK SAFHA – MODERNİTENİN BÜYÜSÜ 17

Tarihî Bir Süreç-Batıdan Uzaklaşma..... 18

Ülke Topraklarının Parçalanması 19

Yönetimde Bozulma..... 19

Batıya Yönelme..... 20

Değişen Bir Dünya Görüşü 21

Paris Yeni Eğilimlere Odaklanıyor 22

Değerleri Değiştirecek Kıvılcımlar..... 22

Karşılıklı Etkileşim..... 23

Aydınlanmacı: İbrahim Müteferrika ve İlk Türk Matbaası .. 24

Yeni Bir Devlet Felsefesinin Temeli 25

Ordunun Kilit Rolü 28

Lale Devrinin Meyveleri..... 28

Mevcut Durumu Korumak..... 29

Katlanarak Büyüyen Tehdit 29

Sağlam Fikirler 30

MODERNLEŞME HAREKETLERİNİN

İKİNCİ SAFHASI 33

Sanatkâr Bir Padişah..... 33

Ordunun Yenileştirilmesi 34

Laikliğe Doğru Atılan İlk Adım 34

Sanatın Altın Çağı 35

Babıâli'de Yabancı İstihdamı..... 35

İstanbul'da Avrupa Usulü Mimari 36

Ekonomi Yabancı Kontrolüne Girme Yolunda..... 36

Halk ve Yönetimin Birbirlerinden Uzaklaşması 37

ISLAHAT HAZIRLIĞI 39

Yeniçeri Ordusunun Lağvedilmesi.....	39
Devlet Yapısının Yenilenmesi.....	40
Odak Nokta: Eğitim	41

TANZİMAT DÖNEMİ 43

Tanzimat Fermanı	43
Mustafa Reşit Paşa	44
İlk Anayasal Belge	45
1848'in Devrimci Mühtedileriyle Yeni Bir İvme	45
1856-1876 Arasında Yapılan İslahatların Etkileri.....	47
Toprak Reformu ve Mülklerin Dağıtımı	47
Miras ve Edebiyat.....	49
Gündelik Yaşamda Kültür Değişimi.....	50
Eğitim ve Kültür.....	52
Gazeteler	52
Encümen-i Daniş.....	53
Tiyatro ve Opera	53
Jön Türklerin Kuruluşu.....	54
İslahatların Son, Parlamenterizmin İlk Aşaması	55

DOĞU MU BATI MI?**MESELENİN İÇ DİNAMİKLERİ 59**

İslamcılık	59
Batıcılık.....	60
Osmanlıcılık.....	61
Kültür ve Edebiyata İlişkin Temel Meseleler.....	62

AVRUPALI DEVLETLERİN TAVRI ve**OSMANLI İMPARATORLUĞU 63**

Çeşitli Politikalar	64
Ekonomik Bağımsızlık.....	65
Bozulan Mali Yapı.....	66

**BATI YÖNELİMLİ TÜRK EDEBİYATININ DOĞUŞU
YENİ FİKİRLERİN FİLİZLERİ 69**

Klasik Şiir	69
Bir İsyankâr-Akif Paşa	70
Roman Rehberleri: Tercümeleler.....	70

TANZİMAT DÖNEMİ EDEBİYATÇILARI 73

Tarihçi ve Şair Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895)	73
Bir Eklektik: Münif Paşa (1828-1910)	74
Modernitenin Öncüsü: İbrahim Şinasi (1826-1871).....	74
Yeni Bir Dünyanın Şair ve Düşünürleri	76
Yeni Bir Dilin Mucidi.....	78
Toplum Eleştirmeni Şair-Ziya Paşa (1820-1880)	78
Hezarfen, Kadın Hakları Savunucusu, Bilim İnsanı: Şemsettin Sami (1850-1904)	80
İlk Türk Romanı.....	80
Bilim ve Dil.....	81
Halkçı ve Aydınlanmacı: Ahmet Mithat Efendi.....	82
Kıyamet Alameti Gibi Bir Roman Tiplemesi.....	84
Felâton Bey ve Râkım Efendi	85
Özgürlüğe Adanmış Bir Hayat: Namık Kemal (1840-1888)	86
Siyasi Kamuoyu ve Edebiyat	86
Fikri Meydan: Tiyatro.....	88
Romantik Roman	88
Gelecek Nesillerin Odağında	89
Klasik Eserlerin Tesirindeki Drama Yazarı: Abdülhak Hamit Tarhan (1852-1937).....	90
İnce Düşüncelerin Adamı: Samipaşazade Sezai (1860-1936)	94
Kölelik Karşıtı Bir Roman	94
Eleştirel Bir Realist: Nabizade Nazım (1862-1893)	98
Karşıt Kutupları Gözler Önüne Seren Roman: Karabibik... 98	
Bir Klasik: Zehra	99

Yeni Edebiyatın Mimarı:	
Recaizade Mahmut Ekrem (1847-1914).....	100
Modernitenin Mentörü.....	101
Bir Şaheser: Araba Sevdası.....	101
“Bilinç Akışı”.....	103
Anlama Sanatı.....	103

TÜRK EDEBİYATINDA

MODERNİZMİN BAŞLANGICI.....	107
Servet-i Fünun Grubu.....	107
Servet-i Fünun Yazarları	110
Devrimci Şair: Tevfik Fikret (1867-1915)	110
Aşk Şairi: Mehmet Rauf (1874-1931)	111
Aktif Siyasetçi: Hüseyin Cahit Yalçın (1874-1957)	112
Diplomat: Ahmet Hikmet Müftüoğlu (1870-1927).....	112
Salon Adamı: Safveti Ziya (1875-1929)	113
Son Divan Şairi: Nigâr Binti Osman (1862-1918).....	113
Sanat Romancısı: Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945)	115
Yeni Bir Dünya: Mai ve Siyah.....	118
Batının Renk Sembolizmi-Doğunun	
Transandantal Arayışı.....	119
O Dönemin “Esaslı Macerası”	123
Ahlaki Örgünün Bozuluşu: Aşk-ı Memnu.....	123
Karakterlerin İç Dinamikleri	124
Toplum ve Adalet: Hüseyin Rahmi Gürpınar	127
Müstehcen Komedi: Mürebbiye.....	131
Canlı Tipler, Hakiki Konuşmalar.....	132
Adalet Beyanamesi: Şıpsavdi.....	133
Üç Kollu Eleştiri: Adalet, Kadın-Erkek ve Din.....	134

20. YÜZYIL

TÜM BOYUTLARDA İSTİKAMETSİZLİK.....	141
Genç Türklerin İktidarı Ele Geçirmesi.....	142
Son Aşamanın Fikri Akımları	143
Millî Duygu Olgunlaşıyor.....	144

Turancılık.....	146
Türk Sosyalistler	147
“MİLLÎ EDEBİYATIN” DOĞUŞU	149
Dönemin Zembereği Dil.....	149
Kısa Hikâye Ustası: Ömer Seyfettin (1884-1920).....	151
Yeni Dilin Derinliği.....	153
Felsefesi Derin Bir Öykücü.....	154
Öyküsel Eserlerin Özellikleri.....	155
Lisanın Sınırları-Gizli Mâbet.....	156
Toplumun Mezar Kazıcısı Efruz Bey.....	158
“Ulus” Teorisyonu: Ziya Gökalp (1876-1924).....	160
Halka Doğru Giden Şair	162
Radikal Bir Dil Yenilikçisi.....	163
Durkheim ve Bergson Tesirindeki Kültür Teorisyonu.....	163
Endişe Veren Dengesizlik.....	165
Fecr-i Âti Edebiyat Topluluğu.....	166
Yazar Grubunun Kişisel Profilleri.....	166
Usta Sembolist: Ahmet Haşim (1885-1939)	167
Sivri Dilli Bir Siyasetçi ve Hiciv Yazarı: Refik Halid Karay (1888-1965).....	171
Sanatsal Temeller.....	173
Resimsel Anlatılar: Memleket Hikâyeleri ve Yatık Emine....	174
Klasik Biçim - Yeni İçerik	176
Bir Tür Üslup Şekli	179
Merak Uyandıran Sahne Seçimi.....	180
Dönemin Sürükleyici Bir Belgeseli: İstanbul’un Bir Yüzü....	181
Minimal Olay Örgüsü - Karakterlerden Oluşan Bir Mozaik.....	182
Zaman Sınırındaki Figürler	183
ÇÖKÜŞ İLE UMUT ARASINDA	191
Son Yumruk-Birinci Dünya Savaşı: Ülkenin Paylaşılması....	192
Kurtuluş Savaşı	193
Küllerinden Doğan Anka Kuşu: Türkiye Cumhuriyeti	194

Yeni Kurulan Devletin Fikri Temelleri.....	195
Yazı ve Dil	197

YENİ BİR DÜNYANIN YAZARLARI..... 201

Katılımcı Demokrasiye Geçiş.....	201
Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974)	201
Duyarlı Bir Bireycinin Edebiyat Sahnesine	
Gecikmeli Çıkışı.....	204
Paris'te Bir Türk-Bir Sürgün.....	206
Zaman-Mekân Ekseni	211
Zamanın Ötesindeki Karakterler	212
Zamanın İzinde	218
Yaban.....	219
Dönüm Noktası.....	227
Yaban'ın Rol Modelliği.....	228
Neyin Gerçekliği?	230
Siyasi Manzaraya Genel Bakış	230
Eleştiri Bombasının Başlatıcısı Değişken Roller:	
Halide Edip Adivar (1884-1964).....	231
Gizleme Ustası: Reşat Nuri Güntekin (1889-1956).....	243
En Çok Okunan Türk Romanı: Çalığışu.....	247
Meselenin Eleştirisiyle Ele Alınması:	
Çatışmaların Kaydırılması	248
Sanat Kurallarına Göre Romanın Yapısı.....	251
Zamanın Ötesinde Bir Sosyal Eleştiri	263
Bilinmeyen Bir Yenilikçi:	
Memduh Şevket Esendal (1883-1952).....	265
Edebî Görüşü	269
Yeni Bir Tür: Esendal'ın “Kısa Hikâyeleri”	272
Ahlaki Bir Dünya Tanımlaması: Esendal'ın Romanları.....	277
Kültürün Yeni Ufukları: Yahya Kemal Beyatlı	281
Edebî Açılımları.....	283
Yeni Bir Ulusun Ana Hatları	285
Şiirlerinin Kaynakları	286

Türk Modernizminin Zirvesi:	
Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962).....	293
Kayıp Zamanın İzinde miydi?	297
Tarih Şuuru.....	300
Edebiyat Sahnesine Çıkışı.....	302
Dışlanmış Bir Deha-Değerlendirmeler	303
Dilsel Tercihi-Mistik Boyut	306
Tanpınar ve T.S. Eliot.....	308
“Varlığın Özündeki Potansiyeller”	311
Tüm Huzurun Bozulduğu Roman: Huzur	320
Eleştirmenlerin Görebildikleri.....	322
Bilimsellik Sınırlarının Ötesi.....	330
Beethoven’ın Etkisinde	335
Biçimsel Benzerlikler	344
Ve “Kader Kapıyı Çalar!”	345
Savaş Motifi	345
Izdırıp Motifi.....	353
Doğu Motifi	354
Ekonomi ve Toplum	356
Kültürel Bölünme	360
Birey Motifi	363
Özbiliş ve Dünya Tini.....	364
SON SÖZ	369
KAYNAKÇA.....	371

ÖNSÖZ

“Edebiyat tarihi; yazarların, kariyerlerinin ya da eserlerinin tarihi değil, edebiyat üreticisi ve tüketicisi zihnin tarihi olmalıdır.”

J. L. Borges

“Modernite” tanımı çeşitli bilim ve sanat alanlarında farklı şekillerde yapılmıştır. 1927 yılında Nicolay Berdiyalev modernitenin; aydınlanma, ateistlik, liberalizm ve benzerlerinin insanlık karştı ilkeler sunup bütünlüğün parçalanmasına yol açtığı kendi kendini yıkan bir insanlık çağı olduğu kanısına varmıştır. Öte yandan Orta Çağı entegre bir bütünlük dönemi olarak görmüştür. Günümüzde ise birçok düşünür bu modernlik endişesini açmaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Bugün, modernitenin “*tamamlanmamış bir proje*” (Habermas) ile yaratıcı bir “kaos kuramı” (Eco) çerçevesinde yorumlanması ve tanımlanmasının getirdiği çeşitlilik temel özellik olarak göze çarpmaktadır. Görüldüğü üzere yeğâne ve bağlayıcı bir gerçeklik modeli söz konusu değildir. Ancak bu görüşlerin ortak noktası, tespit edilemeyecek bir zamanda Avrupa’da tüm dünya görüşlerinin bölünmeye -bir nevi dağılma ve parçalanma- başlamasıdır. Bu da Tanrı ve dünyaya dair monist görüşten uzaklaşılmasına, bunun sonucunda günümüzde modern olarak adlandırdığımız toplum biçimlerinin ortaya çıkma-

sına neden olmuştur. Bölünme süreci ise giderek daha derinlere inmekte, devam etmekte ve yaşamın her alanında devamlı bütünü yeni parçaları ortaya çıkmaktadır.

Burada kastedilmek istenen şeyi bir buluş açıklığa kavuşturur: *Gutenberg'in harfleri*; sadece kitap basımını değil, aynı zamanda o zamana kadar bütün olarak ya da şeylerin Tanrı tarafından gönderilmiş imgeleri olarak düşünülen *kelimelerin bölünebilmesini* de mümkün kılmıştır. Bu durum, dilin tanrısal kökeniyle ilgili Orta Çağ zihniyetli dünya görüşüne ve Tanrı ile dünyanın varsayılan birliğinin dokunulmazlığına bir meydan okumadır. Dilbilimin başlangıcı 16. yüzyıla kadar dayandırılrsa da günümüzde insanlara gülünç gelebilecek dillerin evriminin mümkün olup olmadığına dair tartışmalar 18. yüzyıla kadar sürmüştür ve hatta filoloji bugünkü anlamıyla ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Zira o dönemde, dillerin evrimini düşünmek bile Tanrı'ya şirk koşmayla eşdeğerdir. Seküler görüş ile kilise -tabiri caizse modern anlayış ile Orta Çağ zihniyeti- arasındaki fikir ayrılığı diğer alanlarda daha da belirgindi. Avrupada, tıbbın gelişimi nispeten geç başlamış ve kalbin, kan dolaşımının keşfi kelimenin tam anlamıyla insanın -lanetlenen ve kilise tarafından yasaklanan- parçalanması olarak algılanmıştır. Günümüzde genlerin bile parçalanabiliyor olması bu anlamda önemlidir.

“Postmodernite” ekseninde yapılan tartışmalardan bu yana kimileri modernitenin geriye dönük elitist bir sanat anlayışı olduğunu savunurken kimileri aydınlanmanın -bazen günümüzde de geçerli olabilen- zorunluluğu olarak görmektedir. Bir varsayım olarak sekülerleşme ile her zaman aynı kefeye konulan modernite, Descartes'ın kurucusu kabul ettiği ve “düşünme”nin kendilerinin bir önkoşulu olduğunu iddia eden ve yeni ortaya çıkan pozitif bilimlerin ihtilafsız bir aracıdır.

Toplumsal olaylar ve belli bir amaca yönelik siyasi kararlar, Türk edebiyatında da modernitenin bölünme ve parçalanma anlamında başladığına işaret etmektedir. 1839 yılında, padişah, kendi yetkilerini sınırlayan ve parlamenter düzenin ilk adımı olacak bir ferman yayınladığında bu geçiş süreci tarihe büyük